

Wiesław Juchacz

MECHANIZMY PRAWNO-USTROJOWE ZAPOBIEGAJĄCE POMYŁKOM SĄDOWYM

Sądownictwo jako trzecia władza odgrywa rolę, której nie sposób nie docenić. W interesie demokratycznego państwa, jak i społeczeństwa jest, aby wymiar sprawiedliwości funkcjonował jak najlepiej. W celu zapobieżenia lub zminimalizowania ewentualnych błędów i pomyłek, formułuje się następujące zasady funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości.

- 1) kryteria doboru kadry sędziowskiej,
- 2) niezawisłość sędziowska,
- 3) zasady procesu karnego,
- 4) system kontroli orzeczeń.

Ad. 1. Właściwy dobór osób na stanowiska sędziowskie jedną z gwarancji unikania błędów.

Prawo o ustroju sądów powszechnych w art. 51 § 1 wymienia kryteria, jakie muszą być spełnione, aby powołać na stanowisko sędziego¹. Oprócz posiadania obywatelstwa polskiego, korzystania z pełni praw cywilnych i obywatelskich, nieskazitelnego charakteru i ukończonych 26 lat – kandydat musi mieć odpowiednie przygotowanie zawodowe oraz co najmniej dwuletni staż pracy na stanowisku asesora sądowego bądź prokuratorskiego. Wymienione kryteria stanowią barierę uniemożliwiającą powoływanie na stanowiska sędziów osób przypadkowych i nieodpowiednich.

Prawo o ustroju sądów powszechnych dopuszcza powołanie na stanowisko sędziego też osób wykonujących inne zawody prawnicze oraz profesorów i doktorów habilitowanych nauk prawnych². Dobrze przygotowanie w momencie powołania na stanowisko sędziego nie daje gwarancji, że później dana osoba będzie należycie wywiązywała się z nałożonych na nią obowiązków. Tylko sędzia stale podnoszący swoje kwalifikacje, na bieżąco śledzący orzecznictwo sądowe i literaturę prawniczą będzie w stanie sprostać spoczywającym na nim obowiązkom. Wbrew

pozorom dostęp do literatury fachowej zwłaszcza w mniejszych ośrodkach nie jest wcale łatwy. Przygotowanie teoretyczne musi być bowiem wsparte praktyką orzeczniczą. Właśnie doświadczenie wskazuje jakie czynności procesowe i w jakiej kolejności należy wykonać. Pozwala też ocenić co jest istotne w danej sprawie, a co jest bez znaczenia. Do każdej sprawy sędzia musi podchodzić z należytą starannością. Często bowiem się zdarza, że sprawa na pozór oczywista dostarcza wiele problemów. Tylko osoba na wskroś uczciwa, niepodatna na wpływy i sugestie, dociekliwa i odważna może sprostać zadaniom, stawianym przed sędzią. Możliwość wystąpienia pomyłki jest mniejsza w sytuacji, gdy materiał dowodowy jest dobrze przygotowany. Nie jest więc bez znaczenia, kto i jak prowadzi postępowanie przygotowawcze. Jeżeli będą to wykonywali ludzie dobrze przygotowani fachowo można założyć, że wszystkie czynności będą wykonane prawidłowo. Błędy popełnione w pierwszej fazie śledztwa są często nie do naprawienia.

Ad. 2. Zadania postawione przed wymiarem sprawiedliwości mogą być wykonane tylko przez niezawisłe sądy³.

Niezawisłość sędziowska polega nie tylko na tym, że sędzia jest zależny jedynie od ustaw, ale także na niezależności finansowej, gwarancjach bezpieczeństwa osobistego oraz właściwym obciążeniu ilością prowadzonych spraw. Sędzia może orzekać zgodnie ze swoim przekonaniem tylko wówczas, gdy jest chroniony przed jakimikolwiek formami nacisku. Możliwości wpływania na postawę sędziów mogą być różnorodne – np. poprzez awanse, lepsze wynagrodzenie, groźby odwołania ze stanowiska. Równe stałe stawki uposażeń oraz wpływ – możliwości decydowania o obsadzie stanowisk kierowniczych w sądach przez organy samorządu sędziowskiego, możliwości ingerencji ograniczały.

Na straży niezawisłości sędziowskiej i niezależności sądów stoi Krajowa Rada Sądownictwa. Do jej obowiązków należą między innymi: rozpatrywanie kandydatur na wszystkie stanowiska sędziowskie i przedstawianie Prezydentowi Rzeczypospolitej wniosków o ich powołanie⁴. Sędziowie muszą pracować w warunkach stabilizacji. Nie mogą mieć obaw, że zostaną odwołani w oparciu o niewyjaśnione ustawowo kryteria. Dawniej wymóg, iż sędzia musiał dawać rękojmię wykonywania swoich obowiązków powodował możliwość usuwania „niewygodnych” sędziów. Każda próba ograniczenia zasady niezawisłości sędziowskiej, ograniczenia roli samorządów powoduje destabilizację w pracy sądów i sędziów. Sędzia niezawisły to taki, który ma faktyczne możliwości wywiązania się z nałożonych na niego obowiązków. Sędzia nie może być przeciążony ilością prowadzonych spraw. Nie można zapominać, że czas pracy sędziego to nie tylko czas spędzony na sali

rozpraw, ale przede wszystkim czas przeznaczony na lekturę akt, przygotowanie do rozprawy, a później na sporządzenie uzasadnień. Przeciążenie może doprowadzić do tego, że obawa przed narastającymi zaległościami – „starymi sprawami” spowoduje pośpiech w jego pracy – co z reguły doprowadza do pomyłek sądowych oraz naruszenia zasad procesowych. Sędzia może uważnie pracować w sytuacji, gdy jest zabezpieczony materialnie. Przedmiotem jego trosk i rozważań nie może być problem czy otrzymane przez niego wynagrodzenie jest w stanie zaspokoić jego potrzeby. Brak właściwych uposażeń zawsze spowoduje odpływ doświadczonych osób do innych zawodów prawniczych oraz będzie rodził konieczność poszukiwania przez sędziów innych dochodów, co w konsekwencji odbije się na poziomie jego pracy.

Sędzia musi mieć zapewnione bezpieczeństwo. Pojawiające się różnego rodzaju formy wręcz demonstracyjnego okazywania lekceważenia sędziów powodują, że na salach sądowych dochodzi do zakłóceń spokoju, powagi wymaganej w pracy sądów. Samodzielność muszą posiadać także organy prowadzące postępowania przygotowawcze. Wpływy i naciski ze strony władzy administracyjnej lub politycznej mogą zakłócić tok prowadzonych śledztw. Poczucie stabilizacji i bezpieczeństwa muszą mieć osoby wykonujące powyższe czynności.

Ad. 3. Zasady procesu karnego są ideami prawnymi mającymi podstawowe znaczenie w postępowaniu karnym. Stanowią co jest w procesie najważniejsze, co charakteryzuje ten proces i co świadczy o jego postępowości⁵. Zawarte w kodeksie postępowania karnego zasady dają gwarancję, iż w wypadku ich prawidłowego stosowania nie dojdzie do pomyłek sądowych.

Szczególne znaczenie należy przypisać zasadom:

- a) prawdy materialnej,
- b) swobodnej oceny dowodów,
- c) domniemania niewinności,
- d) nie dających się usunąć wątpliwości nie wolno rozstrzygać na niekorzyść oskarżonego (*in dubio pro reo*).

Ad. a) Zasada prawdy materialnej (obiektywnej) wyraża się w dążeniu do wykrycia prawdy o danym zdarzeniu. Polega na zgodności ustaleń faktycznych w procesie z tym, co naprawdę zaszło, a więc obiektywnymi faktami rzeczywistości. Żąda podjęcia starań, aby wszystkie okoliczności zostały wyjaśnione. Oczywiście dążenie to jest dopuszczalne tylko za pomocą środków i sposobów przewidzianych w prawie procesowym i z poszanowaniem ustanowionych przez prawo gwarancji procesowych⁶. Naruszenie zasady prawdy obiektywnej najczęściej polega na nie

wyjaśnieniu wszystkich okoliczności. Praktyka wskazuje, że z dużą rozważą należy ocenić przyznanie się oskarżonego do winy, nie zawsze jest ono bowiem „królową dowodów”. Oskarżony może np. przyznać się do popełnienia czynu zagrożonego łagodną karą aby uniknąć surowszej odpowiedzialności, może to zrobić także, aby chronić inne osoby.

Ad. b) Zgodnie z zasadą swobodnej oceny dowodów sędzia ocenia znaczenie, moc i wiarygodność materiału dowodowego w oparciu o swoje wewnętrzne przekonanie. Zasada ta, leżąca u podstaw prawidłowego wyrokowania nie może prowadzić do dowolności ocen i takiego wyboru dowodów, którego prawidłowości nie dałoby się skontrolować w trybie odwoławczym. Ustalenia faktyczne wyroku tylko wtedy nie wykraczają poza ramy swobodnej oceny dowodów, gdy poczynione zostały na podstawie wszechstronnej analizy wszystkich zebranych dowodów, których ocena nie wykazuje błędów natury faktycznej czy logicznej⁷. Przekonanie sądu o wiarygodności jednych dowodów i niewiarygodności innych pozostaje pod ochroną prawa procesowego wtedy między innymi, gdy stanowi wynik rozważenia wszystkich okoliczności przemawiających zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego, jest wyczerpująco i logicznie – z uwzględnieniem wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego – uargumentowane w uzasadnieniu wyroku⁸. Sąd bowiem w uzasadnieniu orzeczeń zobowiązany jest wyjaśnić dokonaną ocenę zebranych dowodów – wskazać jakie fakty uznał za udowodnione. Wielość zgromadzonych dowodów i ich wzajemne uzupełnienie ułatwiają pracę sądu, natomiast niepełny materiał dowodowy rodzi problemy i zwiększa prawdopodobieństwo wystąpienia pomyłek. Pomyłki mogą również powstać na skutek:

- niedokładności w pracy (przeoczenie materiału dowodowego),
- nieuwzględnienia wiedzy fachowej,
- błędnego rozumowania.

Ad. c) Zasada domniemania niewinności nakazuje do czasu udowodnienia winy traktować oskarżonego za niewinnego, a po drugie nakazuje, aby nastąpiło to według reguł przewidzianych w ustawie. Tworzy ona pewien obiektywny stan prawny korzystny dla oskarżonego⁹. Zasada domniemania niewinności decyduje o pozycji oskarżonego w czasie trwania procesu oraz określa działania organów prowadzących postępowanie przygotowawcze i sądów. Generalnie zasada domniemania niewinności chroni oskarżonego przed niesłusznym skazaniem. Do błędu może dojść wówczas, gdy decyzja o uznaniu oskarżonego winnym zapadnie zbyt szybko, gdy materiał dowodowy nie będzie jej w pełni uzasadniał. Skutkiem takiej sytuacji może być:

- niewykonanie wszystkich czynności procesowych,
- niewyjaśnienie i nieustalenie wszystkich okoliczności niezbędnych do pełnego poznania stanu faktycznego.

Ad. d) Zasada *in dubio pro reo* stanowi dyrektywę, w jaki sposób powinno się kształtować przekonanie sądu zanim nabierze cech pewności. Wskazuje ona jak należy oceniać materiał dowodowy, aby nie doszło do błędów. W każdej sprawie, nawet po zebraniu całego materiału dowodowego, po podjęciu wszelkich prób, aby wszystkie okoliczności wyjaśnić – nie dających się usunąć wątpliwości w stanie faktycznym nie wolno rozstrzygać na niekorzyść oskarżonego¹⁰. Do pomyłki dojdzie wówczas, gdy sąd pomimo istniejących wątpliwości nie będzie dążył do ich wyjaśnienia bądź uzna je za nieistotne, będzie się opierał na niepełnym materiale dowodowym.

Ad. 4. Kontrolowanie orzeczeń służy głównie uchylaniu i poprawie rozstrzygnięć błędnych. Pomimo bowiem obowiązywania przepisów regulujących tok całego postępowania karnego nie można wykluczyć zapadania orzeczeń niesłusznych, niezasadnych.

Najważniejszymi środkami kontroli są środki zaskarżenia, czyli prawem przewidziane sposoby, za pomocą których uprawniony podmiot dąży do zmiany rozstrzygnięcia, które uważa za niesłuszne¹¹. Środki zaskarżenia można podzielić na:

- zwyczajne, służące do kontroli rozstrzygnięć nieprawomocnych;
- nadzwyczajne, służące do kontroli rozstrzygnięć prawomocnych.

System kontroli spełnia swoją rolę gdy:

- daje stronom możliwość zaskarzania orzeczeń;
- umożliwia organom procesowym kontrolę orzeczeń;
- nie prowadzi do przewlekłości postępowań (bardzo istotną rolę odgrywają terminy do wniesienia środków zaskarżenia);
- doprowadza do korygowania błędów.

Kontrola spełnia także funkcję dydaktyczną. Na podstawie konkretnych spraw najłatwiej bowiem wskazać co zrobić, aby błędów uniknąć w przyszłości.

Celem niniejszego opracowania było tylko zasygnalizowanie bardzo istotnego i trudnego problemu jakim są pomyłki wymiaru sprawiedliwości. Każda bowiem z nich powoduje dolegliwości w stosunku do konkretnej osoby oraz przyczynia się do obniżenia rangi sądów i autorytetu sędziów.

Przypisy

- ¹ *Prawo o ustroju sądów powszechnych*, Ustawa z dnia 20.06.1985 r., Dz.U. nr 7, poz. 25 ze zm..
- ² Ibidem.
- ³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. nr 78, poz. 483 z 16 lipca 1997 r.
- ⁴ Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa z dnia 20.12.1989 r., Dz.U. nr 73, poz. 435 z dnia 29.12.1989 r.
- ⁵ A. Marek, *Pojęcie zasady procesu karnego*, „Państwo i Prawo” 1970 nr 3-4, s. 542-550.
- ⁶ M. Cieślak, *Polska procedura karna*, Warszawa 1984, s. 320.
- ⁷ Wyrok SN z 5.09.1974 r., II KR 114/74, OSNKW 1975 r., zeszyt 2, poz. 78.
- ⁸ Wyrok SN z 16 XII 1974 r. Rw 618/74, OSNKW 1975, zeszyt 3-4, poz. 47.
- ⁹ Z. Schaff, *Problematyka domniemania niewinności w postępowaniu przygotowawczym*, „Nowe Prawo” nr 9 z 1954 r., s. 17; tenże, *W obronie domniemania niewinności*, „Nowe Prawo” nr 7-8 z 1955 r., s. 84.
- ¹⁰ J. Nelken, *Zasada in dubio pro reo w procesie karnym*, „Nowe Prawo” nr 3 z 1971 r., s. 340-351. Zob. też: F. Rosengarten, *In dubio pro reo*, „Nowe Prawo” nr 12 z 1973 r., s. 1790; S. Kalinowski, *Polski proces karny*, Warszawa 1971, s. 50.
- ¹¹ M. Lipczyńska, *Model postępowania kontrolnego w k.p.k. z 1969 r.*, „Państwo i Prawo” nr 2 z 1971 r., s. 304; M. Lipczyńska, A. Kowalik, Z. Kegel, Z. Świda-Łągiewska, *Polski proces karny*, Warszawa-Wrocław 1975, s. 306-307.